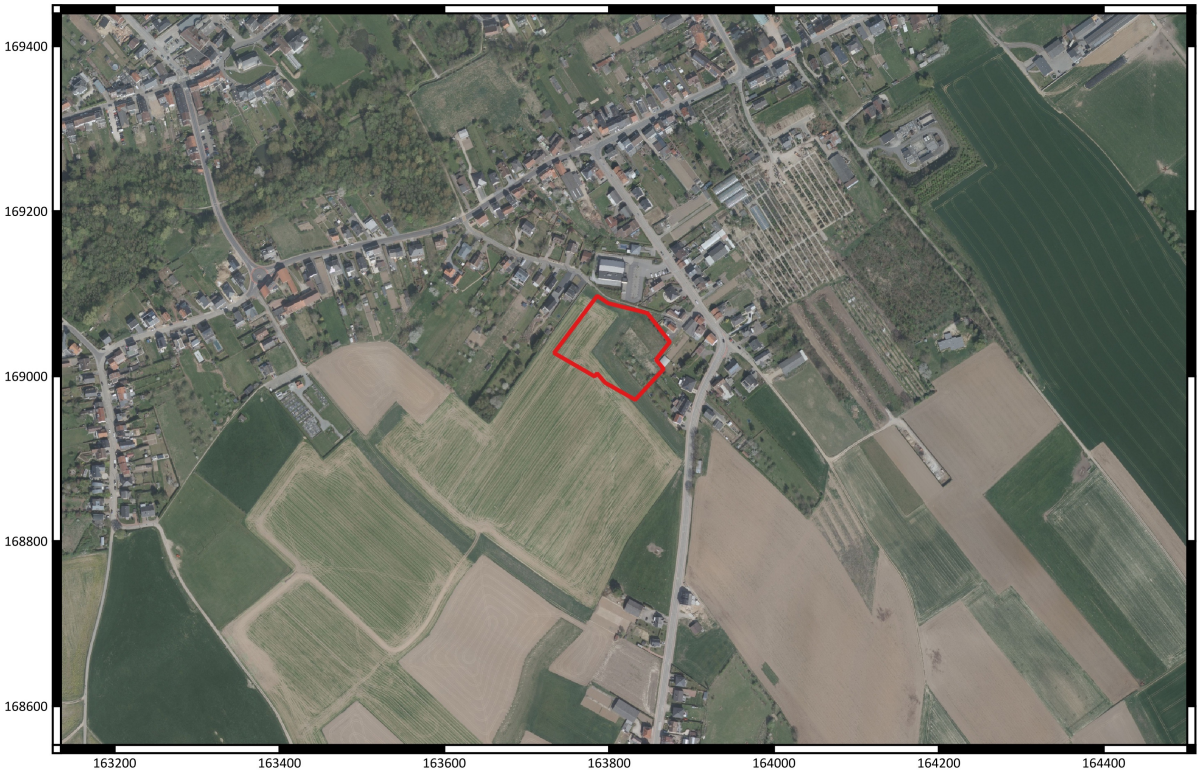
Archeologienota: Een verkaveling aan de Maagdekensdelle in Vossem (gem. Tervuren)

Nick Van Liefferinge

Tienen, 2018
Studiebureau Archeologie bvba

Colofon

Archeologienota: Een verkaveling aan de Maagdekensdelle in Vossem (gem. Tervuren)

Initiatiefnemer:	Landmeetkantoor Willems bvba
Erkend archeoloog:	Nick Van Liefferinge
Auteurs:	**Nick Van Liefferinge**
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bvba (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bvba mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

Studiebureau Archeologie bvba
Bietenweg 20
3300 Tienen
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2018, Studiebureau Archeologie bvba

Inhoud

1. Resultaten bureauonderzoek p. 2
1.1 Beschrijvend gedeelte p. 2
1.1.1 Administratieve gegevens p. 2
1.1.2 Archeologische voorkennis p. 4
1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstellingen p. 4
1.1.4 Werkwijze bureauonderzoek p. 6
1.2 Assessmentrapport p. 7
1.2.1 Landschappelijke situering van het projectgebied p. 7
1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied p. 11
1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied p. 13
1.2.4 Archeologische verwachting voor het onderzoeksgebied p. 14
1.2.5 Synthese en beantwoording onderzoeksvragen p. 15

2. Programma van maatregelen p. 16
2.1 Gemotiveerd advies p. 16
2.2 Programma van maatregelen voor uitg. vooronderzoek z/m ingreep in de bodem p. 16
2.2.1 Administratieve gegevens p. 16
2.2.2 Aanleiding van het vooronderzoek p. 17
2.2.3 Resultaten bureauonderzoek/archeologische verwachting p. 18
2.2.4 Vraagstelling en onderzoeksdoelen p. 18
2.2.5 Onderzoeksmethode p. 19
2.2.6 Onderzoekstechnieken p. 21
2.2.7 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk p. 25
2.2.8 Timing veldwerk p. 25

Bibliografie p. 26

Bijlagen p. 27
Bijlage 1: plannenlijst p. 27
Bijlage 2: fotolijst p. 29

1. Resultaten bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		2018E138
Actoren	**Studiebureau Archeologie**	OE/ERK/Archeoloog/2015/00002 (bedrijf)
	Nick Van Liefferinge	OE/ERK/Archeoloog/2016/00111 (erkend archeoloog, auteur)
Locatie	**Provincie**	Vlaams-Brabant
	Gemeente	Tervuren
	Deelgemeente	Vossem
	Adres	Maagdekensdelle
Kadastrale gegevens		Vossem, Afd. 3, Sectie C, perceel 207K3 (deel), 192K, 207V6, 207A6 (deel) en 207S3 (deel)
Oppervlakte onderzoeksgebied		0,95 ha
Bounding Box	**Punt 1**	X 163733, Y 168971
	Punt 2	X 163874, Y 169097
Topografische kaart		Fig. 1.1
Kadasterplan		Fig. 1.2
Afbakening verstoorde zones		Geen
Startdatum onderzoek		13-05-2018
Datum indiening archeologienota		16-05-2018
Relevante termen		Bureauonderzoek, brondal, colluvium, paleobodem

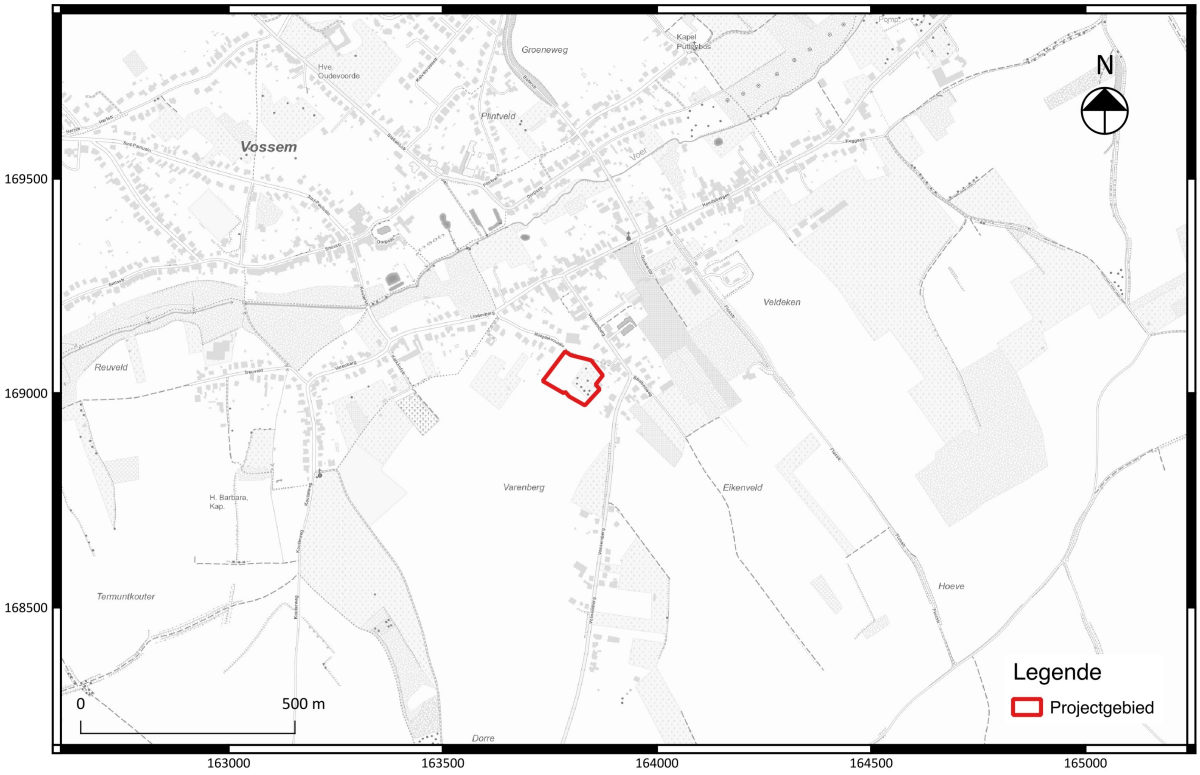

Fig. 1.1: Situering van het projectgebied op de topografische kaart van 2017 (bron: Geopunt Vlaanderen).

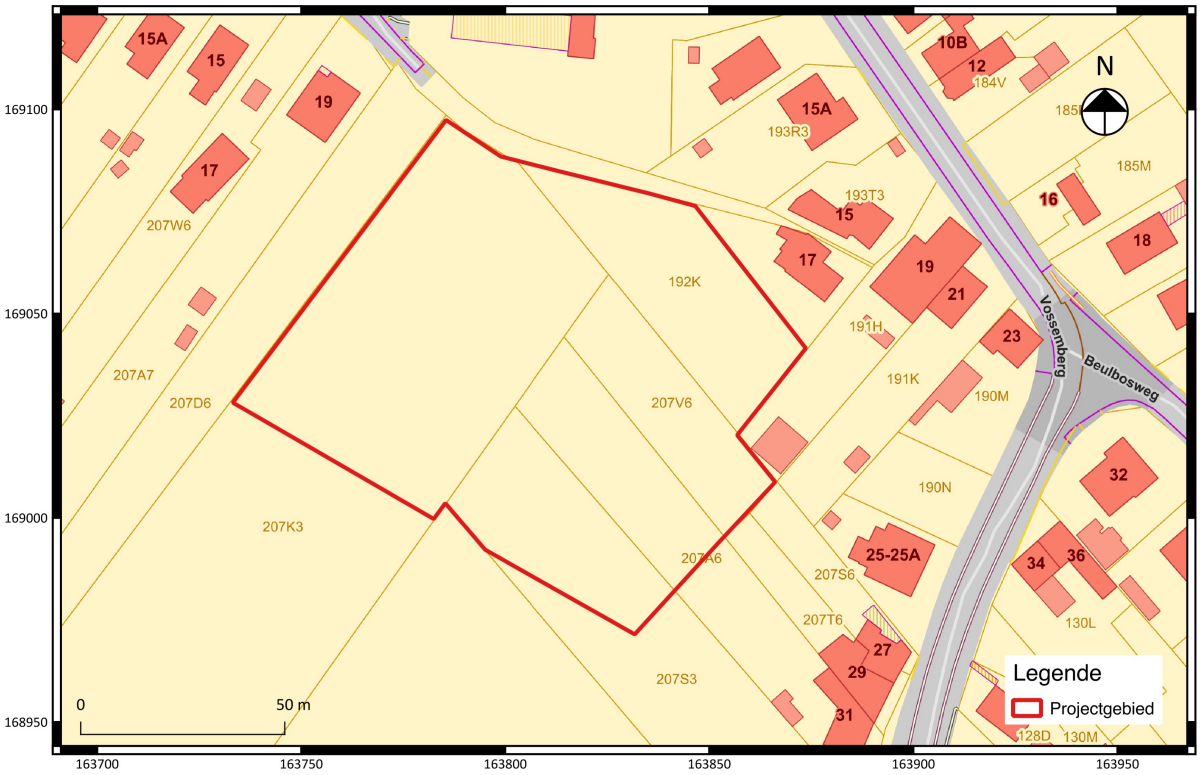

Fig. 1.2: Het kadasterplan (©CADGIS).

1.1.2 Archeologische voorkennis

Er is nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd binnen de grenzen van het projectgebied.

1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstellingen

1.1.3.1 Randvoorwaarden

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande verkavelingsvergunningsaanvraag.

De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016.

Overwegend dat
- het volledige projectgebied niet gelegen is in een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt,
- het projectgebied zich niet (gedeeltelijk) ter hoogte van een beschermde archeologische site bevindt,
- het projectgebied zich niet (gedeeltelijk) in een vastgestelde archeologische zone bevindt,
- het projectgebied volgens het gewestplan is gelegen in een zone met als hoofdbestemming woongebied met landelijk karakter (code 0102)
- en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft meer dan 3000 m^2 bedraagt,
dient een bekrachtigde archeologienota te worden toegevoegd bij de aanvraag van een verkavelingsvergunning met ingreep in de bodem.

1.1.3.2 Vraagstelling

Het bureauonderzoek heeft tot doel het projectgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het projectgebied. De kenmerken, de relatie met het omringende landschap, de bewaringstoestand en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat. Ook de manier waarop de geplande bodemingrepen worden uitgevoerd maakt deel uit van deze evaluatie.

Er wordt een antwoord geformuleerd op de volgende onderzoeksvragen:

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen en de informatie met betrekking tot de geplande werken over het archeologisch potentieel van het terrein?

Wat is de impact van de geplande werken?

1.1.3.3 Beschrijving van de bestaande toestand en de geplande werken

Op het terrein dat momenteel wordt gebruikt als akker- en weiland zal een verkaveling in functie van woningbouw worden gerealiseerd (fig. 1.3). De percelen worden opgedeeld in 17 bouwloten, allen voorzien van een voor- en achtertuin. De woningen zullen beschikken over funderingen die reiken tot een diepte van minstens ca. 80 cm beneden het maaiveld (vorstvrije funderingsdiepte). De verkavelingsvoorschriften laten toe om de woningen te onderkelderen. Het geheel wordt ontsloten door een nieuwe wegenis (met bijbehorende nutsleidingen) die zal aansluiten op de Maagdekensdelle(straat). In het noordelijke deel van het terrein zal een bufferbekken met een aanlegdiepte van 0,4 m beneden het maaiveld en een capaciteit van 80 m^3 worden aangelegd.

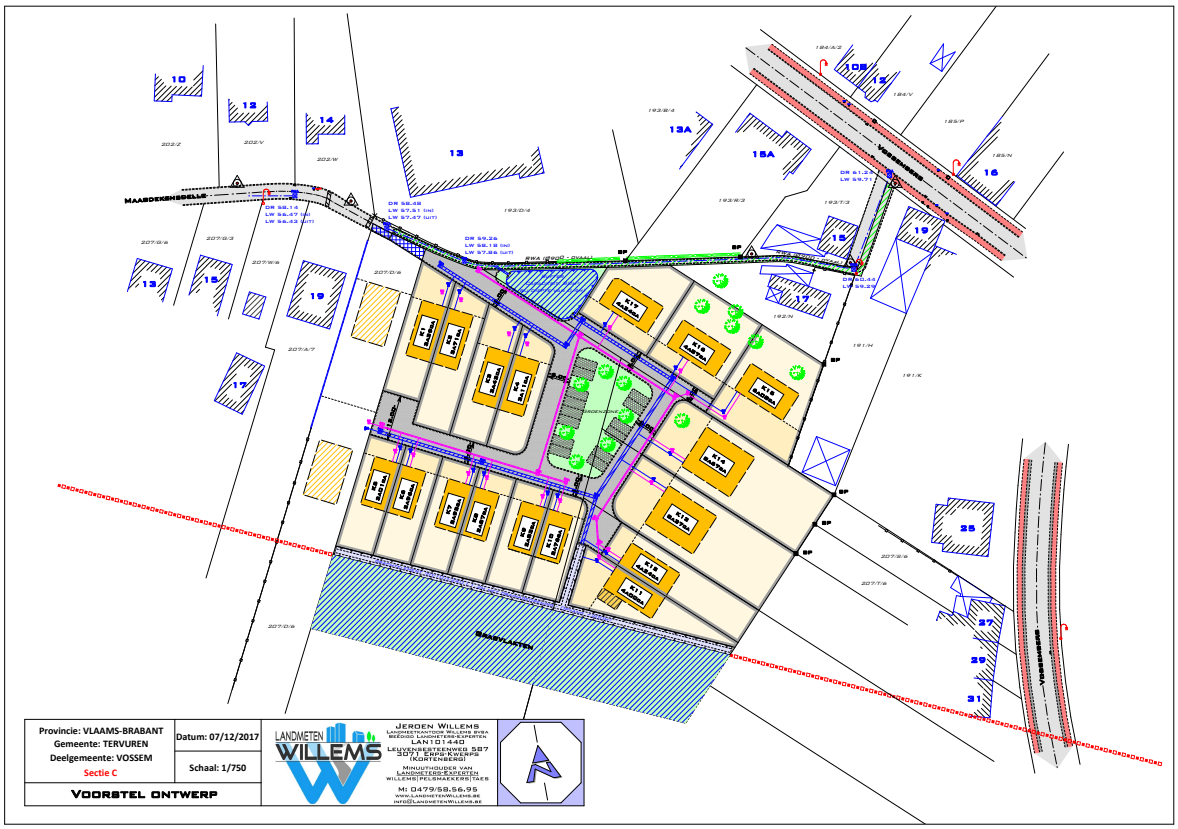

Fig. 1.3: Ontwerpplan van de bouwloten (Bron: Landmeterkantoor Willems bvba).

1.1.4 Werkwijze bureauonderzoek

Voor wat betreft de beschrijving van het fysisch geografische gesteldheid van het terrein werden de topografische kaart van België, de tertiairgeologische kaart, de quartairgeologische kaart, de bodemkaart, het kadasterplan en luchtfoto's geraadpleegd. Deze plannen - via Geopunt Vlaanderen en het NGI online ter beschikking gesteld - werden verder bewerkt tot publicatieplannen met behulp van de software QGIS 2.14 Essen.

Om de evolutie van het grondgebruik gedurende de laatste 300 jaar te reconstrueren werden de voornaamste beschikbare cartografische bronnen geraadpleegd, nl. de Ferrariskaart (1771-1778), de Vandermaelenkaart (1846-1854) de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) en een luchtfoto uit 1971. Het historisch grondgebruik werd vergeleken met de huidige toestand om de impact van eventuele verstoringen te kunnen inschatten.

Aan de hand van de gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) werd de archeologische situering van het onderzoeksgebied bepaald. Via het geoportaal van Onroerend Erfgoed[1] werden de inventaris van beschermde archeologische sites en de kaart van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt geconsulteerd.

[1] https://geo.onroerenderfgoed.be

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 Landschappelijke situering van het projectgebied

Het terrein situeert zich in een landelijke zone (akkerland en weiland) langs de zuidoostelijke rand van de dorpskom van Vossem (fig. 1.4). Het tracé van de Maagdekensdelle(straat) - langs de noordelijke grens van het projectgebied - situeert zich in een brondal dat aansluit op de Voer(loop) (fig. 1.5 en 1.6). Ten zuiden hiervan komen hoger gelegen leemgronden (plateaugronden) voor ter hoogte van het toponiem Varenberg. Geomorfologisch gezien situeert het terrein zich dus op de rand van een brondal.

Fig. 1.4: Meest recente luchtfoto (bron: Geopunt Vlaanderen).

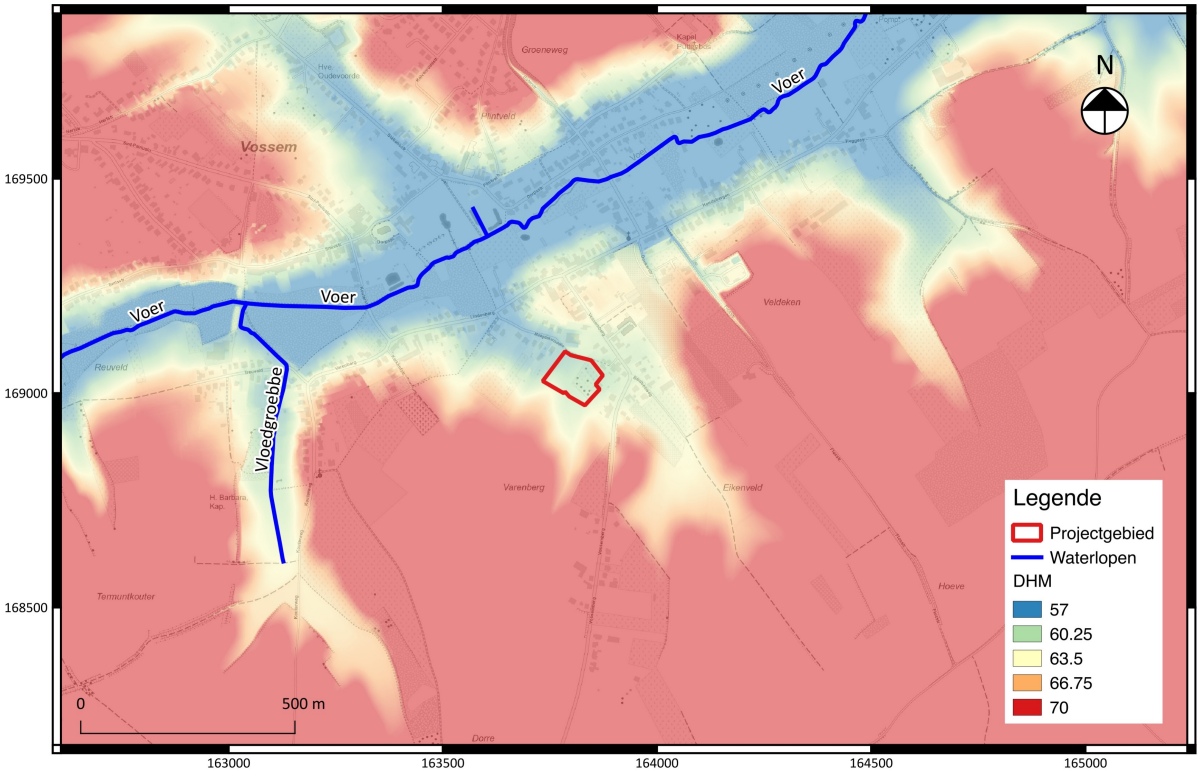

Fig. 1.5: Digitaal hoogtemodel (DHM)
(Bron: Geopunt Vlaanderen).

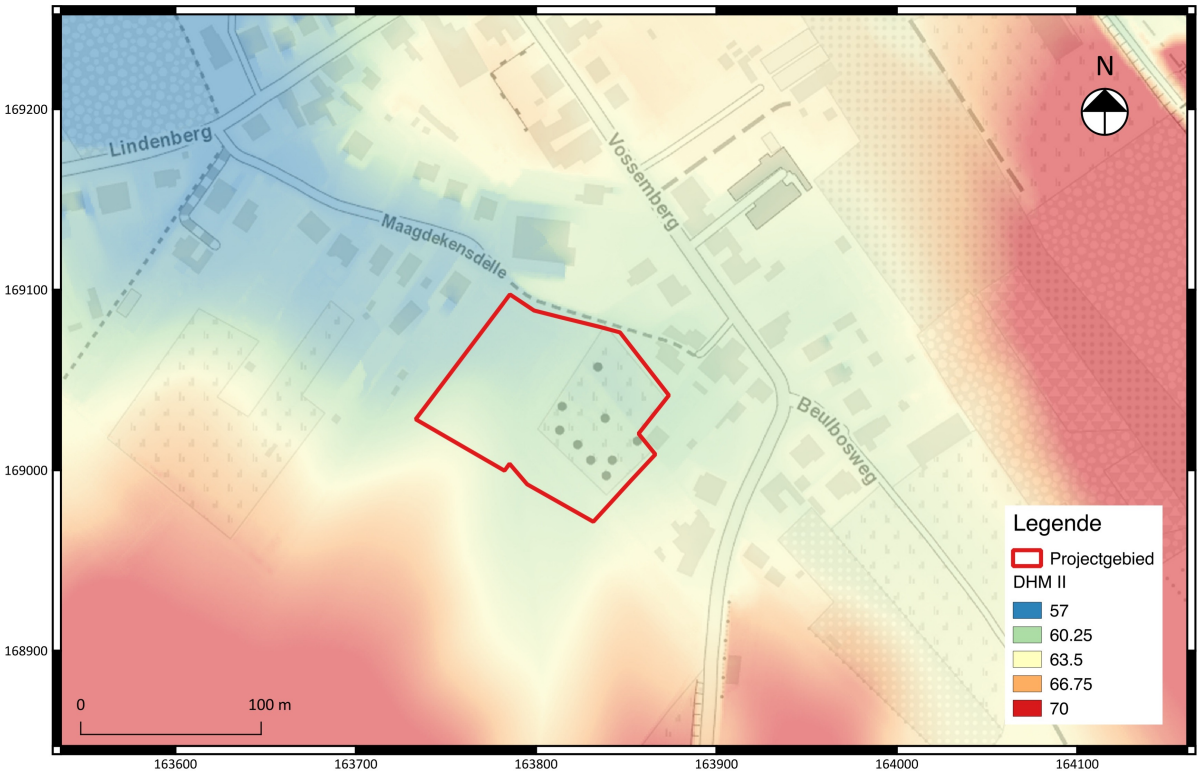

Fig. 1.6: Detail van het Digitaal hoogtemodel (DHM)
(Bron: Geopunt Vlaanderen).

De ondergrond van het projectgebied bestaat volgens de tertiairgeologische kaart (fig. 1.7) uit sedimenten van de Formatie van Brussel. De formatie van Brussel is een mariene afzetting die werd gevormd tijdens het Midden-Eoceen (49-41.2 Ma).

Hierna staan de gegevens opgelijst zoals online beschikbaar op www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be.

- Volgens de **tertiairgeologische kaart** (www.dov.vlaanderen.be) (fig. 1.7) bestaan de sedimenten van de Formatie van Bussel uit fossiel- en kalkhoudend bleekgrijs fijn zand met kiezel- en kalkzandsteenbanken.

- Volgens de **quartairgeologische kaart** (www.dov.vlaanderen.be) (fig. 1.8) bestaat de bovengrond uit eolische afzettingen (silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en/of hellingsafzettingen (colluvium).

- Volgens de **bodemkaart** (www.dov.be) (fig. 1.9) bevindt het projectgebied zich in een zone met Abp-gronden. Het betreft niet gleyige leemgronden zonder profielontwikkeling of colluviale gronden. Mogelijk is er dan ook sprake van een begraven horizontsequentie van de paleobodem op enige diepte onder het maaiveld. Langs de zuidelijke rand van het terrein komen Aba-gronden voor. Hier is sprake van een textuur B-horizont (Bt-horizont) onder de antropogene bovengrond (Ap-horizont).

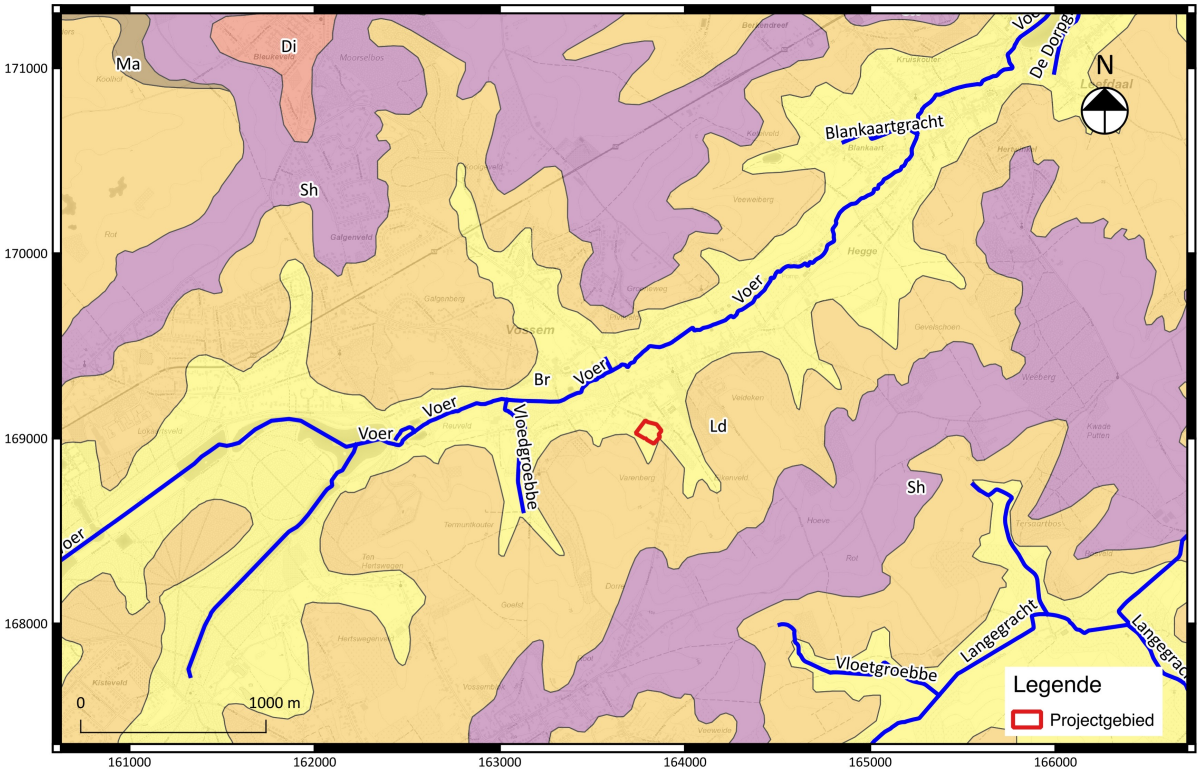

Fig. 1.7: Tertiairgeologische kaart (Bron: DOV Vlaanderen).

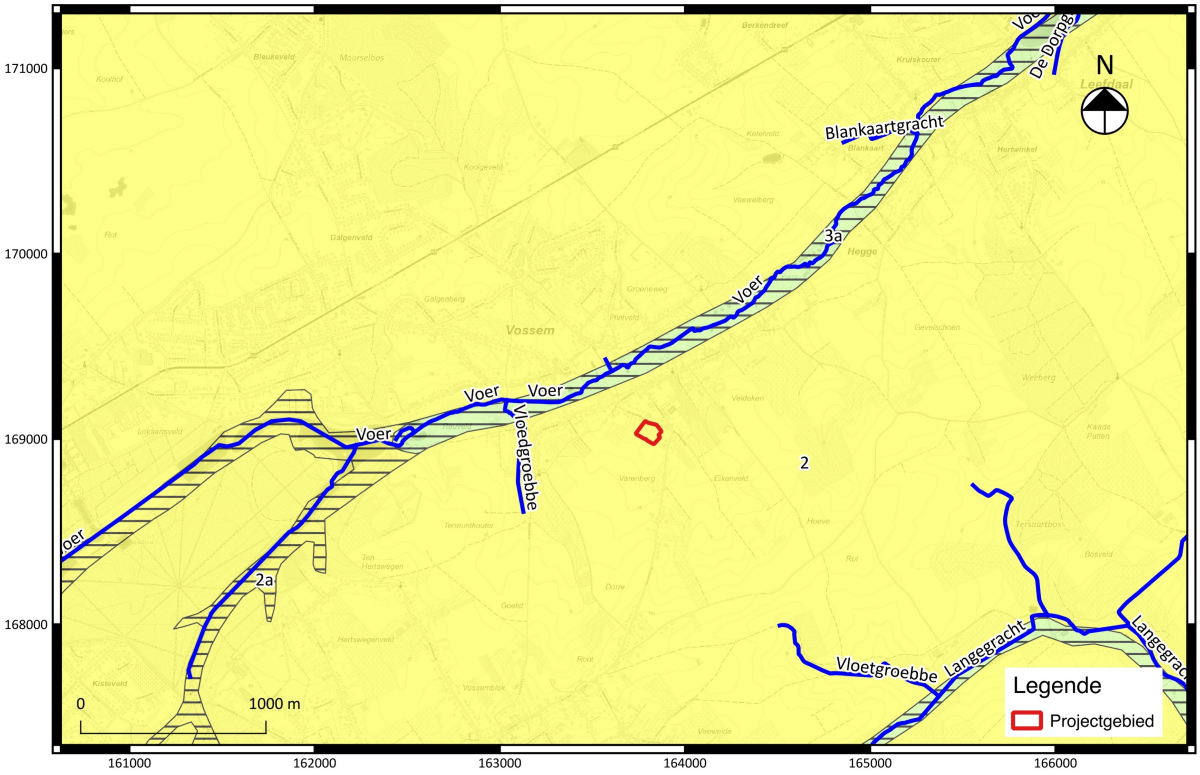

Fig. 1.8: Quartairgeologische kaart (Bron: DOV Vlaanderen).

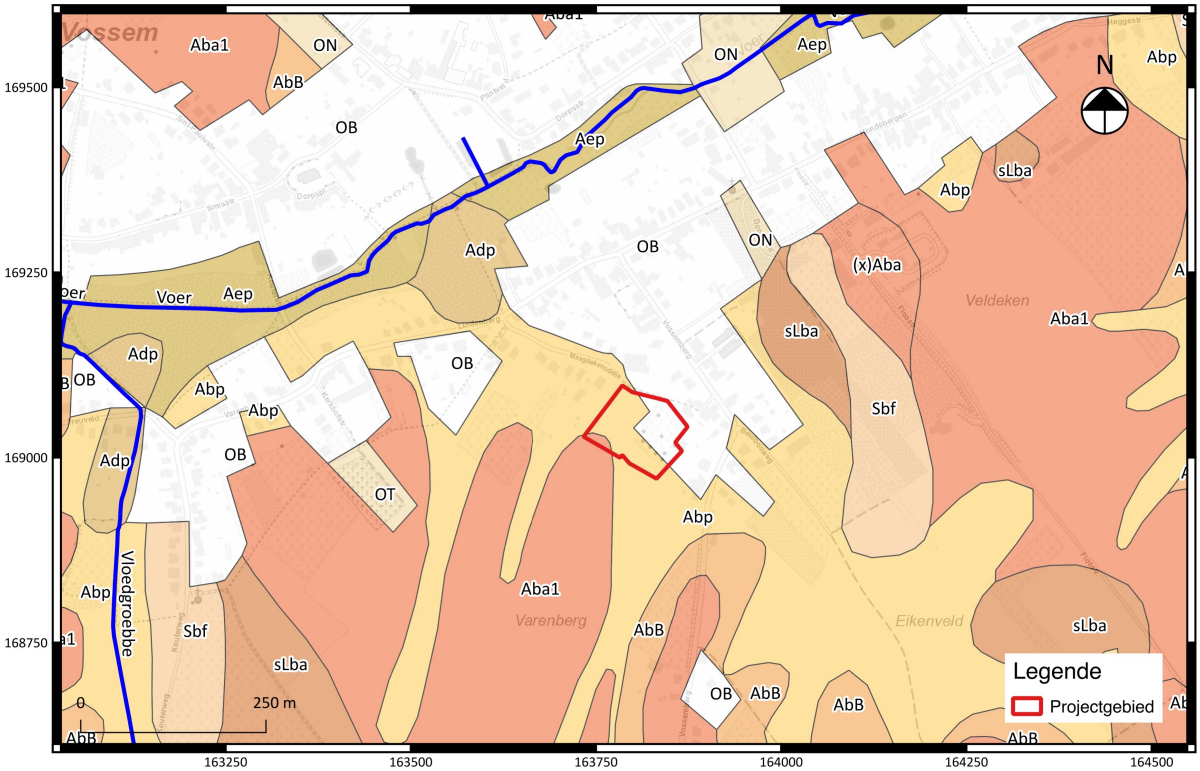

Fig. 1.9: Bodemkaart (Bron: DOV Vlaanderen).

1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied

In de ruime regio rond Vossem - en meer specifiek in het landschap tussen het Moorselbos en het Hof te Coige (Leefdaal) - dateren de oudste archeologische vondsten (lithisch materiaal) uit het neolithicum.

De oudste vermelding van het dorp ("*villa fossam*") dateert uit 1129. In deze periode gaf de ontginning van het bosgebied door particulieren en kloosters aanleiding tot het ontstaan van meerdere grote hoeven in deze streek. Eén van de oudste centra, nl. het hof van Vossem (het huidige Hof der 12 Apostelen), situeerde zich net ten westen van het projectgebied. In 1129 schonk Reinier van Vossem dit domein aan de abdij van 't Park in Heverlee. Historici als J. Verbesselt en P. Leynen beschouwen dit domein als het kernhof waaruit later andere hoven zijn gegroeid.[2]

Op basis van de Ferrariskaart (ca. 1775) (fig. 1.10) kan worden afgeleid dat het projectgebied - gesitueerd tussen het Hof der 12 apostelen/Hof van Vossem (in het westen) en een holle weg (de huidige Vossembergstraat) minstens vanaf de late middeleeuwen een agrarisch landgebruik (akkerland) heeft gekend. De Atlas der Buurtwegen (1841) (fig. 1.11) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) (fig. 1.12) tonen een gelijkaardige landschappelijke setting tijdens de 19de eeuw.
De luchtfoto uit 1971 (fig. 1.13) toont aan dat de bewoning ten noorden van het terrein weliswaar is toegenomen in de loop van de 20ste eeuw, maar dat er tot op heden nog sprake is van een relatief landelijk karakter.

Fig. 1.10: Ferrariskaart (ca. 1775) (Bron: Geopunt Vlaanderen).

[2] Agentschap Onroerend Erfgoed 2018: Hof der 12 Apostelen (online), https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300630 (geraadpleegd op 15 mei 2018).

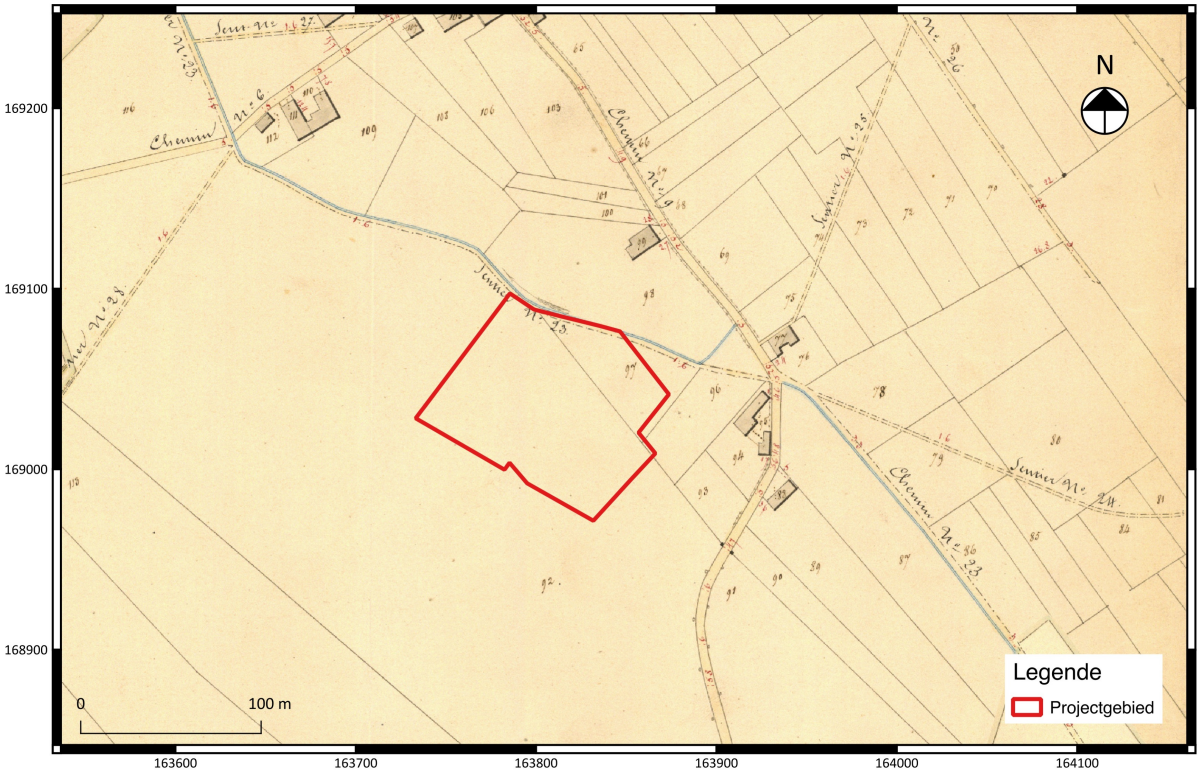

Fig. 1.11: Atlas der Buurtwegen (1841) (Bron: Geopunt Vlaanderen).

Fig. 1.12: Vandermaelenkaart (1846-1854) (Bron: Geopunt Vlaanderen).

Fig. 1.13: Luchtfoto (1971) met aanduiding van het projectgebied (Bron: Geopunt Vlaanderen).

1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied

Voor wat betreft het projectgebied is CAI-locatie 4808 (hof van Vossem/Hof der 12 Apostelen) in de databank van de Centrale Archeologische Inventaris (fig. 1.14) zeer relevant. Deze site dateert met zekerheid uit de volle middeleeuwen, maar resten van oudere occupatiefasen kunnen zeker niet worden uitgesloten in de onmiddellijke omgeving van deze locatie.
Langs de Voer(loop) in het centrum van Vossem - ten noorden van het projectgebied - zijn locaties van een watermolen uit de late middeleeuwen (CAI 640), de Parochiekerk Sint-Paulus (CAI 2466) en een site met walgracht uit de Nieuwe Tijd (CAI 163442) bekend. Langs de Flosstraat ten noordoosten van het terrein is nog een bunker van de KW-linie uit de Tweede Wereldoorlog aanwezig (CAI 165317).

Op een terrein langs de Beulbosweg werd door Adede bvba een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in het kader van de opmaak van een archeologienota.[3] Op deze locatie werden o.a. resten van veldoventjes aangesneden, geïnterpreteerd als relict van een kleinschalige ijzerproductie (met onbepaalde datering).

Uit de publicatie "*Bijdragen tot de geschiedenis van Vossem*", uitgegeven door het gemeentebestuur van Tervuren (1979), blijkt dat Vossem een rijke militaire geschiedenis heeft gekend.[4] De locatie werd doorheen de geschiedenis meermaals gebruikt als tijdelijke militaire verblijfplaats:

- In 1635 trokken Franse legers door de Voervallei en richtten er grote schade aan.

[3] https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/4099
[4] De Smedt 1979.

- In 1656 bezette het leger van Juan van Oostenrijk het dorp 14 dagen lang.
- In 1667-68 werd Vossem gebruikt als legerplaats van de Franse ruiterij.
- Tussen 4 en 7 juni 1673 maakt het Franse leger op weg naar Maastricht halt te Vossem.
De Franse koning Lodewijk XIV logeert in het hof Ter Munck ten westen van het huidige projectgebied.
- In 1677 wordt er melding gemaakt van een kampement in juli en één in oktober, telkens met een duur van een tiental dagen.
- Van 1 tot tot 12 juni 1690 legerde de artillerie van het Hollandse leger te Vossem.
- In maart 1691 kampeerden het regiment dragonders van Marwitz en de Hessische ruiterij te Vossem.
- Eind oktober 1746 wordt Vossem bezet door een 2000-tal Franse ruiters.
- In 1747 slaan verschillende regimenten op verschillende tijdstippen hun tenten op te Vossem.

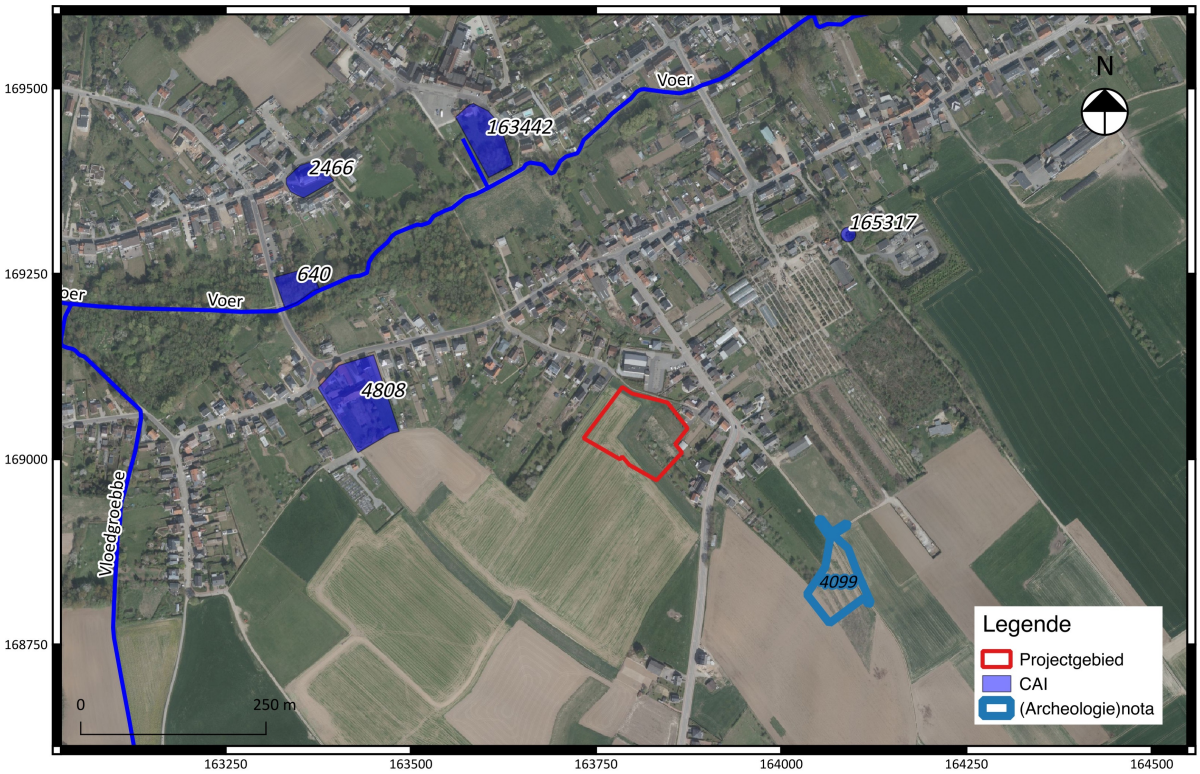

Fig. 1.14: Uittreksel uit de CAI (Bron: Onroerend Erfgoed).

1.2.4 Archeologische verwachting (datering en interpretatie) voor het onderzoeksgebied

De cartografische bronnen wijzen op een agrarisch landgebruik ter hoogte van het projectgebied sedert de (late) middeleeuwen. Er zal dus sprake zijn van een antropogene bovengrond of ploeglaag. Volgens de bodemkaart en de geomorfologische situering (rand van een brondal) zal er sprake zijn van colluviale afzettingen. Colluviale processen op de leemgronden kunnen hebben gezorgd voor een afdekking van de paleobodem en dus archeologisch relevante niveaus, waardoor mogelijk sprake is van potentieel goed bewaarde archeologische resten in de ondergrond. Er geldt dan ook een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen vanaf de steentijd (jager-verzamelaars) tot en met

WOII. De nabijheid van (stromend) water in het paleolandschap was eveneens gunstig voor het inrichten van woonplaatsen en/of activiteiten gedurende de (pre)historische periode.

De dikte van het colluviumpakket binnen de contouren van het projectgebied is vooralsnog onduidelijk en kan pas tijdens verder vooronderzoek zonder/met ingreep in de bodem worden vastgesteld. In ieder geval komen net ten zuiden van het terrein droge leemgronden met een textuur B-horizont (Bt-horizont) voor en hier is dan geen sprake van (een dik pakket) colluviale sedimenten.

Er geldt een specifiek hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen met bodemsporen uit de vroege/volle middeleeuwen, gezien de nabijheid van het Hof van Vossem dat volgens historici als één van de oudste bewoningskernen van het dorp wordt beschouwd. Er geldt tevens een hoge archeologische verwachting voor het aantreffen van sporen en artefacten die zijn geassocieerd met historische militaire acties. Gedurende de Nieuw(st)e Tijd werd de omgeving van Vossem immers meermaals gebruikt als (tijdelijke) militaire verblijfplaats.

1.2.5 Synthese en beantwoording onderzoeksvragen

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen en de informatie met betrekking tot de geplande werken over het archeologisch potentieel van het terrein?

Afgaande op de geraadpleegde (cartografische) bronnen kan worden geconcludeerd dat het terrein beschikt over een hoog archeologisch potentieel voor de aanwezigheid van artefactenvindplaatsen en sporensites. Het projectgebied is gelegen op de rand van een brondal, nl. een aantrekkelijke locatie in het (paleo)landschap voor het inrichten van woonplaatsen of activiteitenzones in het verleden. Bovendien kon worden vastgesteld dat de ondergrond de laatste decennia nooit werd aangetast door bouwwerkzaamheden en er dus geen recente, (structurele) bodemverstoringen worden verwacht. Colluviale processen op de leemgronden kunnen hebben gezorgd voor een afdekking van archeologisch relevante niveaus, waardoor mogelijk sprake is van potentieel goed bewaarde archeologische resten in de ondergrond.

Wat is de impact van de geplande werken?

Op het terrein wordt een verkaveling gerealiseerd. De percelen worden opgedeeld in 17 bouwloten, allen voorzien van een voor- en achtertuin. De woningen zullen beschikken over funderingen die reiken tot een diepte van minstens ca. 80 cm beneden het maaiveld (vorstvrije funderingsdiepte). De verkavelingsvoorschriften laten toe om de woningen te onderkelderen. Het geheel wordt ontsloten door een nieuwe wegenis (met bijbehorende nutsleidingen) die zal aansluiten op de Maagdekensdelle(straat). In het noordelijke deel van het terrein zal een bufferbekken met een aanlegdiepte van 0,4 m beneden het maaiveld en een capaciteit van 80 m^3 worden aangelegd.

Deze werken vormen een structurele bedreiging voor eventueel aanwezige archeologische waarden op het terrein.

Bibliografie

De Smedt P. 1979: *Bijdragen tot de geschiedenis van Vossem*, Tervuren.

Websites:

https://geo.onroerenderfoed.be

https://cai.onroerenderfgoed.be

https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie

www.inventaris.onroerenderfgoed.be

www.dov.vlaanderen.be

www.geopunt.be

https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300630

https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/4099

Bijlagen

Bijlage 1 : Plannenlijst

Projectcode	**2018E138**
Onderwerp	**Plannenlijst**
Plannummer	1
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Locatie projectgebied
Aanmaakschaal	1/5.000
Aanmaakwijze	Digitaal, gegeorefereerd (Nick Van Liefferinge)
Datum	2017
Plannummer	2
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Locatie projectgebied
Aanmaakschaal	1/2.000
Aanmaakwijze	Digitaal, gegeorefereerd (Nick Van Liefferinge)
Datum	/
Plannummer	3
Type plan	Digitaal hoogtemodel (DHM II)
Onderwerp plan	Weergave reliëf
Aanmaakschaal	1/10.000 en 1/2.000
Aanmaakwijze	Digitaal, gegeorefereerd (Nick Van Liefferinge)
Datum	2013-2015
Plannummer	4
Type plan	Tertiairgeologische kaart
Onderwerp plan	Bodemopbouw
Aanmaakschaal	1/10.000
Aanmaakwijze	Digitaal, gegeorefereerd (Nick Van Liefferinge)
Datum	1989-2001
Plannummer	5
Type plan	Quartairgeologische kaart
Onderwerp plan	Bodemopbouw
Aanmaakschaal	1/10.000
Aanmaakwijze	Digitaal, gegeorefereerd (Nick Van Liefferinge)
Datum	1991-2005
Plannummer	6
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Bodemopbouw
Aanmaakschaal	1/10.000
Aanmaakwijze	Digitaal, gegeorefereerd (Nick Van Liefferinge)

Datum	2012-2015
Plannummer	7
Type plan	Ferrariskaart
Onderwerp plan	Historische kaart
Aanmaakschaal	1/10.000
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1771-1778
Plannummer	8
Type plan	Atlas der Buurtwegen
Onderwerp plan	Historische kaart
Aanmaakschaal	1/2.500 en 1/5.000
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1841
Plannummer	9
Type plan	Vandermaelenkaart
Onderwerp plan	Historische kaart
Aanmaakschaal	1/10.000
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1846-1854
Plannummer	10
Type plan	CAI-kaart
Onderwerp plan	Archeologische en (bouw)historische waarnemingen
Aanmaakschaal	1/5.000
Aanmaakwijze	Digitaal, gegeorefereerd (Nick Van Liefferinge)
Datum	15 mei 2018
Plannummer	11
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Ontwerpplan
Aanmaakschaal	1/750
Aanmaakwijze	Digitaal (Landmeterkantoor Willems bvba)
Datum	/

Bijlage 2: Fotolijst

Projectcode	**2018E138**
Onderwerp	**Fotolijst**
ID	F1
Type	Luchtfoto
Vervaardiging	Analoog
Onderwerp	Luchtfoto (opname 2017)
ID	F2
Type	Luchtfoto
Vervaardiging	Analoog
Onderwerp	Luchtfoto (opname 1971)